

Konference Kulturní lingvistika pro dnešní Evropu – odpolední jednání v sekcích

Člověk v jazyce: prostor, příběh, prožitek – jazyky mluvené a jazyky znakové

Pondělí 27. 6. – sekce 1: Jazyky mluvené

Veronika Čurdová:

Představové schéma CESTA v české somatické frazeologii

Příspěvek představí část výzkumu zaměřeného na představové schéma CESTA v češtině. Problematika konceptuálních metafor, jejichž zdrojovou oblastí je komplexní a dynamické představové schéma CESTA, je zkoumána na české somatické frazeologii. Materiálovým zdrojem je česká část slovníku E. Mrhačové a R. Ponczové: *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice* (2004). Analýza se zaměřuje na identifikaci těch sémantických prvků, na jejichž základě lze konstatovat, že daný frazém představuje realizaci schématu CESTA. Různá míra realizace schématu umožňuje v rámci kategorie odlišit centrum a periferii. Příspěvek představí nosnost i problematičnost dané metody a poukáže na možnosti jejího dalšího využití v celkovém výzkumu schématu CESTA v češtině.

Barbora Bendíková:

Kinegramy – (ne)verbální komunikace v české somatické frazeologii

V příspěvku budou představeny kinegramy – speciální skupina frazémů (vymezená Haraldem Burgerem, 1998), u nichž dochází ke spojení konvencionalizovaného neverbálního komunikátu a jeho jazykového kódování (*pokrčit rameny, složit ruce do klína*). Jako příklady kinegramů budou prezentovány frazémy excerptované ze slovníku somatické frazeologie *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice* (Mrhačová, 2000). Na jejich základě budou jednak stanoveny sémantické a syntaktické znaky prototypického kinegramu, jednak vzneseny otázky v souvislosti s problematickými či méně jasnými případy.

Nataliya Zanegina:

K čemu nám slouží loket: k fragmentům ruského a českého jazykového obrazu světa

Na první pohled není loket takovou součástí lidského těla, která by byla v jazykovém obrazu světa nějak zvláště exponována, aspoň ne v evropské kultuře. Tím zajímavější je však ukázat, ve kterých situacích hraje loket roli, za jakých okolností si ho všímáme, k čemu člověku slouží atd. Příspěvek bude věnován analýze českých a ruských kolokací se slovy „*loket*“/ „*локоть*“. Ty by měly poukázat k profilům zkoumaných pojmů (případně k některým profilům širších, nadřazených pojmů *RUKA / PYKA*), které se realizují prostřednictvím těchto syntaktických konstrukcí v každém ze zkoumaných jazyků.

Veronika Vitkovskaya:

OKO / OČI v češtině: profil FUNKCE a jeho subprofily v naivním a vědeckém (lékařském) obrazu světa

Příspěvek se soustředí na jeden z profilů pojmu OKO / OČI – na profil FUNKCE. Z četnosti jeho subprofilů (ale nejen z ní) plyne, že jde o profil nejvýznamnější. Východiskem bude především vědecký, resp. lékařský obraz oka, uložený v anatomické terminologii. Ten bude porovnán s naivním obrazem oka (v mnohém bohatším), jak o něm podává svědectví běžná slovní zásoba včetně frazeologie. Jazykový materiál poskytne jednak odborná anatomická literatura (zejm. učebnice), jednak slovníky češtiny a Český národní korpus.

Radka Zbořilová:

Emoce v české somatické frazeologii

V příspěvku budou představeny výsledky výzkumu zaměřeného na konceptualizaci emocí v české frazeologii, konkrétně z oblasti somatismů. Východiskem bude především slovník somatické frazeologie *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice* (Mrhačová, 2000). Excerpované frazémy budou kategorizovány na základě jejich sémantické, ale i formální podoby – a s využitím kognitivně lingvistických teorií (představová schémata, teorie příběhu, antropocentrismus-bodycentrismus) naznačíme jednak konceptualizaci emocí v českém jazyce, jednak profilování vybraných somatismů v „emocionálním obrazu světa“.

Tereza Nakaya:

Básnický obraz japonského mentální prostoru kokoro

Cílem příspěvku je podkrýt básnický obraz kokoro [srdce, duše, mysl, duch aj.], které je v japonštině klíčovou zdrojovou oblastí v konceptualizaci prožívání, (po)citů, emocí a jiných – slovy obtížně vyjádřitelných – „stavů“ člověka. Obraz japonského mentálního prostoru (jeho fragmentu) bude sestaven na základě básní jednoho z předních představitelů poválečné japonské poezie, Tanikawy Šuntaróa, přičemž pozornost bude věnována zejména pojmovým metaforám.

Anna Christou:

Kam čert nemůže, nastrčí bábu. Stará žena v tradičním obrazu světa

Jazykový obraz ženy je velmi mnohotvárný a značně se proměňuje v závislosti na jejím věku. Se starou ženou jsou ve srovnání s ženou-dívkou či ženou-matkou z velké části svázány především negativní stereotypy. Ukazuje se, že jsou mnohdy odvozeny od proměn ženského těla ve stáří a ztráty schopnosti rodit děti. Staré ženské tělo bylo považováno za odpudivé a věřilo se, že po menopauze žena více inklinuje ke zlu, je nástrojem zlých sil a spolupracuje s nimi. Proto se v mnoha kontextech vyskytuje stará žena společně s čertem/děblem, vystupuje jako čarodějnice či osoba škodící svými pomluvami. Tento negativní obraz staré ženy se odkrývá při zkoumání různorodého jazykového materiálu, jako je frazeologie, lidové písně, říkadla, pohádky, próza i poezie; všechny tyto zdroje vykazují stejné závěry. Vedle toho však současně existuje i pozitivní stereotyp staré ženy jako osoby moudré, zkušené a pomáhající.

Jakub Marek:

Stereotypy měst: česká toponyma v perspektivě kognitivní etnolingvistiky

Příspěvek představí možnosti zkoumání stereotypů měst – analyzuje tedy onomastický materiál v perspektivě kognitivně a kulturně orientované lingvistiky. Autor vychází z

výzkumu, který realizoval v rámci své diplomové práce. Inspiruje se metodou zkoumání stereotypu (a tzv. profilováním) J. Bartmiňského, tu však přizpůsobuje specifickému materiálu vlastních jmen. Představeny budou obecné principy vzniku a fungování stereotypů měst a na příkladu stereotypů tří českých měst (Pelhřimov, Jihlava a Pacov) bude nastíněna metodologie využitelná při obdobných výzkumech (zvláště budou zmíněny textové exponenty, které potvrzují a zároveň posilují konotace s danými městy spojené).

Jan Huleja: Ostrava v českém obrazu světa

Ostrava představuje v českém obrazu světa město, které je silně stereotypizováno. U mnoha obyvatel České republiky vyvolává pevné asociace, jež mají povahu všeobecně sdílených konotací a nežádka jsou potvrzovány i samotnými Ostravany. V rámci českého obrazu světa zaujímá Ostrava významné místo, které je v mnoha aspektech profilováno jako kontradiktorní vůči Praze. Výsledky dosavadního výzkumu naznačují, že A) Ostrava generuje konceptuální metafory (kupř. OSTRAVA JE OSUD, OSTRAVA JE TVRDÝ ŽIVOT, OSTRAVA JE PERIFERIE), které jsou Praze cizí; B) na konceptuálních metaforických osách (CENTRUM – PERIFERIE, ROZUM – TĚLO, ŽENSKOST (resp. ZŽENŠTILOST) – MUŽNOST ad.), zaujímají Ostrava a Praha protilehlé pozice; C) konceptuální rámec Ostravy obsahuje „nepražské“ jednotky a scénáře. Praha a Ostrava tak reprezentují dva v leccěms ambivalentní modely češství, do jehož konceptu oba nedílně patří.

Zuzana Wildová: Češi – játra Evropy? Francouzský jazykový obraz Čecha

Příspěvek představuje výsledky dotazníkového šetření provedeného ve francouzském Perpignanu, mezi studenty L'Université de Perpignan Via Domitia, věnovaného konceptualizaci Čecha u studentů hovořících francouzsky. Srovnává kognitivnělingvistickou interpretaci pojmů Čech, český a Česká republika u dvou skupin respondentů: a) rodilých Francouzů a b) francouzsky hovořících cizinců. V druhé části dotazníkového šetření byly položeny otázky implikující představové schéma tělesnosti a zkoumající roli České republiky v něm.

Úterý 28. 6. – sekce 2: Jazyky znakové

Anna Moudrá: Metafora ŽIVOT JE CESTA v českém znakovém jazyce

Příspěvek vychází z diplomové práce věnované realizaci pojmového schématu CESTA v českém znakovém jazyce (ČZJ). Zaměřuje se na jeden okruh znaků, v nichž je uplatnění tohoto schématu patrné. Jde o znaky, jejichž prostřednictvím se realizuje metafora ŽIVOT JE CESTA. Analyzovaný jazykový vzorek byl získán metodou elicitace z výukového materiálu *Multimediální cvičebnice pro kurz český znakový jazyk*. Na příkladech znaků bude vysvětlena podstata fungování pojmového schématu CESTA v ČZJ. Představen budete také návrh metodologie, jak jednotlivá schémata v ČZJ zkoumat.

Karla Pokorná: Představové schéma NÁDOBA a prostorová orientace K TĚLU – OD TĚLA v českém znakovém jazyce

Příspěvek se opírá o práce o konceptuálních metaforách a představových schématech v mluvených i znakových jazycích (Lakoff, Johnson, Wilcoxová, Taubová) a jeho cílem je podat základní informace o fungování představového schématu NÁDOBA a jeho souvislosti s

prostorovou orientací k tělu – od těla v českém znakovém jazyce. Zároveň chce položit otázku, jak se tyto fenomény podílejí na konceptualizaci abstraktních pojmů, především pozitivních a negativních hodnot, u českých Neslyšících.

Klára Richterová – Milan Fritz:

Členění času v českém znakovém jazyce (Kalendářní jednotky)

Po stručném přiblížení rozsahu repertoáru znaků současného českého znakového jazyka pro dny v týdnu, měsíce a roční období budou prezentovány některé výsledky výzkumu kalendářních jednotek ve znakových jazycích (GA UK 2015–2017), zejména zjištění tykající se toho, jak čeští neslyšící interpretují motivaci vybraných lexémů českého znakového jazyka označujících kalendářní jednotky. Vycházet přitom budeme z dat shromážděných prostřednictvím strukturovaných interview se 100 neslyšícími rodilými uživateli českého znakového jazyka. Diskutovány budou i některé obecnější teoreticko-metodologické problémy výzkumu motivace, resp. původu znaků znakových jazyků.

Vladimír Šimon: Příběhy českých Neslyšících (K výzkumu storytellingu)

Příspěvek představí fenomén storytellingu jako specifického způsobu kreativního vyprávění, který se realizuje v komunitách Neslyšících po celém světě, má typické způsoby produkce a v mnoha ohledech se liší od běžného projevu ve znakovém jazyce (snad podobně, jako se u jazyků s mluvenou a psanou podobou liší umělecký text od běžného jazykového projevu). Autor se bude věnovat storytellingovému vyprávění v prostředí českých Neslyšících, ukáže záznamy jeho typických realizací a bude komentovat některá jejich specifika.

Barbora Gardelková: Hněv v českém znakovém jazyce

S východiskem v kognitivnělingvistických přístupech ke konceptualizaci emocí (Lakoff, Kövecses) a se zřetelem ke konceptualizačním principům uplatňujícím se ve znakových jazycích (zejm. ikonicko-metaforické mapování podle S. Taubové) poukáže příspěvek k různým způsobům vyjadřování hněvu v českém znakovém jazyce. Na materiálu získaném či potvrzeném při konzultacích s rodilými mluvčími budou popsány zejm. metaforické a metonymické procesy, ke kterým při konceptualizaci hněvu v českém znakovém jazyce dochází.

Jan Šimůnek: Stereotyp lékaře v perspektivě českých Neslyšících

S východiskem v etnolingvistickém pojetí stereotypu (s modifikací pro jeho výzkum ve znakových jazycích) budou v příspěvku položeny počáteční otázky po stereotypu lékaře v českém znakovém jazyce. Česká neslyšící komunita do něj promítá svou specifickou zkušenost, spíše negativní. V příspěvku budou popsány některé znaky v tomto kontextu užívané i narace, které se v komunikaci českých Neslyšících v souvislosti s lékařem uplatňují (návštěva lékaře). Ve výzkumu bude využito nahrávek, kde rodilí mluvčí českého znakového jazyka o své zkušenosti s lékařem vyprávějí.

Lucie Břínková: Zkoumání etnických stereotypů v českém znakovém jazyce

Metodologie lingvistického výzkumu stereotypů vytvořená Jerzym Bartmińským (s východiskem v jazykových, textových a empirických datech) je dobře využitelná pro jazyky, které se realizují v mluvené a psané podobě. Znakové jazyky jsou však založeny vizuálně-

motoricky a psanou podobu nemají. Pro účely zkoumání stereotypů v těchto jazycích je tedy třeba zmíněnou metodu v mnohém upravit. Na příkladech etnických stereotypů fixovaných v českém znakovém jazyce budou položeny obecnější otázky po možnosti výzkumu jazykových stereotypů ve znakových jazycích. Položí současně také otázky po adekvátním výzkumu obrazu světa českých Neslyšících prostřednictvím nástrojů, které nabízí kognitivní a kulturní lingvistika.

Lenka Okrouhlíková: Zvířata ve znakových jazycích 19. století

Historické kořeny mnoha evropských znakových jazyků jsou úzce spjaty se vznikem prvních ústavů pro hluchoněmé v druhé polovině 18. a na počátku 19. Století. Zde se vzdělávali neslyšící a konstituoval se znakový jazyk jako přirozený, kolektivně užívaný komunikační systém. Díky dochovaným materiálům z této doby můžeme na dnešní znaky pohlížet diachronně, doložit jejich původní motivaci i vývoj a také zkoumat možnou příbuznost znaků, zde konkrétně českého, francouzského, rakouského, německého, polského a španělského znakového jazyka. Do podoby znaků se přenáší vnímání okolního světa a zkušenost s ním. Znaky pro zvířata jsou ikonické, motivované buď vzhledem zvířete (vizualizují některý jeho charakteristický rys), nebo typickým způsobem jeho pohybu či chování, případně i činností, kterou ve vztahu k danému zvířeti vykonává člověk.

Andrea Hudáková – Milena Čiháková: Pejsek a kočička v komunikaci českých neslyšících dětí a jejich rodičů

Příspěvek, jehož ambicí je zprostředkovat vhléd do jazykového obrazu světa českých Neslyšících, zejm. do jeho „dětské“ variety, představí první výsledky studie zaměřené na ranou lexikální zásobu dětí-uživatelů českého znakového jazyka. Autorky se soustředí na znaky používané pro označení zvířecích postav v pohádce *Jak si pejsek roztrhl kaťata* z knihy Josefa Čapka *Povídání o pejskovi a kočičce*, tak jak je v českém znakovém jazyce realizovali neslyšící rodiče a jejich neslyšící děti předškolního věku při společné četbě. Shromážděný materiál budou autorky následně analyzovat, popisovat a klasifikovat po stránce sémantické a formální, speciální pozornost bude věnována motivaci znaků.

Lucie Sedláčková Půlpánová – Romana Petráňová:

Překlad biblických textů do ČZJ z kognitivního hlediska (vybrané aspekty)

Příspěvek vychází z více než dvouleté zkušenosti týmové práce na překladu 90 vybraných biblických kapitol do českého znakového jazyka, vznikajícího v rámci projektu *Bible bez hranic* pod záštitou Teologické fakulty Jihočeské univerzity. Zaměří se na problematiku překladu některých výrazů, které mají v biblickém kontextu jiný význam než v běžné komunikaci. Popíše průběh vzniku některých nově vytvořených znaků, zejména s ohledem na jejich motivovanost, a na vybraných znacích ukáže uplatnění konceptuální metafory (např. NAHOŘE - DOLE). Upozorní i na další specifika překladu biblických textů do českého znakového jazyka (i znakových jazyků obecně), která výrazně ovlivňují konkrétní překladatelské postupy.